

SZLOVÁKOK SZOVJET HADIFOGSÁGBAN, KITEKINTÉSEL A SZLOVÁK ÉS A MAGYAR HADIFOGLYOK SORSA KÖZTI HASONLÓSÁGOKRA ÉS KÜLÖNBSÉGEKRE

Szlovák alakulatok a keleti fronton. A dezertálások

1939. március 14-én – német támogatással – megalakult az „önálló” szlovák állam, ezzel megszűnt a 20 évvel azelőtt létrejött Csehszlovákia. Szeptember 1-jén Németország megtámadta Lengyelországot, a hadjáratához Szlovákia is csatlakozott. 1941. június 22-én a német hadvezetés megindította a Szovjetunió ellen a Barbarossa hadműveletet. A Szlovák Köztársaság az elsők között lépett hadba a Szovjetunió ellen. 1941. június 26-án a szlovák Gyorscsoport Wojtkowa térségében átesett a tűzkeresztségen. A Gyorscsoport alakulatait később megerősítették, és létrehozták a Gyorsdandárt. 1941 július–augusztusában harci, illetve megszálló feladatokat ellátó két hadosztályt hoztak létre, hogy növeljék a szlovák katonai részvételt a keleti hadszíntéren.

A szlovák katonák 1941-ben lelkesedés nélkül indultak a Szovjetunió elleni háborúba. Korábban – 1914-ben – elődeik közül sokan örömmel mentek harcba Oroszország ellen, mivel abban bíztak, hogy az első alkalommal átállnak az oroszokhoz. Természetesen az akkori Oroszország még messze nem volt azonos az 1941-es Szovjetunióval. Ezt bizonyítja az a tény is, hogy 1941. június végén a szlovák Gyorscsoport két katonája, Pavol Trnavský és Viktor Kamil közlegények – a szovjet propagandának hitelt adva – átszöktek az ellenséghez. Később mindkettőjüket holtan találták meg, főbe lőtték őket. Szovjet kézifegyverből kilőtt lövedék végzett velük, és elrettentő szöveget tartalmazó cédula volt a nyakukon.¹ A dezertálni akarók kedvét – ezen az eseten kívül – az NKVD² által elkövetett tömeggyilkosságok áldozatainak látványa is visszavetette. Ezekből az okokból kifolyólag 1941 és 1943 között a Gyorshadosztálytól csupán 42 katona

---

¹ Pavel Mičianik: *Slovenská armáda v ťažení proti Sovietskemu zväzu (1941–1944). I. V operácii Barbarossa*. Banská Bystrica, 2007, 81.

² Az NKVD (Narodnij Komisszariat Vnutrennih Gyel, Belügyi Népbiztosság) szovjet állambiztonsági hatóság volt. Vezetője 1938–1953 között Lavrentyij P. Berija. Sipos Péter: NKVD. In: *Magyarország a második világháborúban. Lexikon A–Zs*. Főszerk. Sipos Péter. Szerk. Ravasz István. Budapest, 1996, 329.

dezertált.³ Ján Kallo⁴ őrnagy, a Gyorshadosztály alárendeltségébe tartozó 11. tüzérezred parancsnoka naplójában így írt a helyzetről: „Fogságba nem akarunk esni, ettől mindenki fél. Mi történne [akkor] a családjainkkal... Inkább alávetjük magunkat a néhány száz kilométeres menetelés nehézségeinek.”⁵ A 31. tüzérezred 3. ütegeinek katonái is hasonló nézetet vallottak: „hogy inkább elesnek [a harcokban], vagy erőszakkal [kerülnek] fogságba, minthogy átálljanak a szovjetek oldalára”.⁶

A megszálló feladatokat ellátó szlovák Biztosító hadosztály katonáinak nagyobb esélye volt, hogy a helyiekkel – akár a partizánokkal is – barátkozzanak. A Biztosító, majd a későbbi 2. gyaloghadosztálytól 1941 és 1943 között 364 szlovák katona (ebből 7 tiszt) állt át a fehérorosz és az ukrán nemzetiségű partizánokhoz. A dezertálásuk oka különböző volt. Voltak, akiket a partizánoktól való félelem, vagy a németek által elkövetett túlkapások és a németek felsőbbrendű viselkedése késztetett erre, de akadtak olyanok is, akiket a szláv öntudat, vagy csupán a helyi asszonyok iránt táplált szerelem hajtott. A dezertálások száma 1943 közepén egyre nőtt, ezért a Biztosító hadosztály akkori parancsnoka, Rudolf Pilfousek⁷ vezérkari ezredes június 10-én statáriumot⁸ rendelt el, de így sem csökkent a dezertálások száma. A Biztosító hadosztályt 1943 nyarán Minszk térségébe vezényelték, majd átszervezték 2. gyaloghadosztállyá, az év őszén pedig Műszaki dandárrá. Később a dandárt kivonták a Szovjetunió területéről, majd Olaszországba vezényelték.⁹ A legnagyobb sokkot egyébként az okozta a Biztosító hadosztály parancsnokságának, hogy 1943. február elejétől május 15-ig 59 fő dezertált, köztük 4 tiszt: Ján Nálepka¹⁰

³ Pavel Mičianik: *Slovenská armáda v ťažení proti Sovietskemu zväzu (1941–1944). IV. 1. pešia divízia. Slovenský vojak*. Banská Bystrica, 2012, 227–228.

⁴ Ján Kallo szlovák őrnagy. 1940 októberétől 1941 augusztusáig a szlovák 11. tüzérezred parancsnoka volt. <https://www.valka.cz/Delostrelecky-pluk-11-1940-1941-t49271> (utolsó letöltés ideje: 2022. július 18.).

⁵ Tomáš Klubert: *Slovenská armáda v druhej svetovej vojne slovom a obrazom*. Bratislava, 2016, 121.

⁶ Uo.

⁷ Rudolf Pilfousek (1899–1980): szlovák vezérkari ezredes. Német nemzetiségüként kiválóan beszélt a német nyelvet. A Gyorscsoport, majd a Gyorsdandár parancsnoka volt. 1941 augusztusában visszatért Szlovákiába. 1942 augusztusától 1943 augusztusáig a Biztosító hadosztály parancsnokaként működött. 1944 augusztusában belépett a Waffen-SS-be, majd november végén a szlovákiai német nemzetiségűeket felsorakoztató SS-Heimatschutz parancsnokává nevezték ki. A frontvonal közeledtével elhagyta Szlovákiát. Életének további szakasza ismeretlen. František Csefalvay a kol.: *Vojenská osobnosti dejín Slovenska 1939–1945*. Bratislava, 2013, 197–198.

⁸ A dezertőrökre automatikusan halálbüntetést szabtak ki. Vojenský historický archív [Hadtörténelmi Levéltár] (VHA), Zaisťovacia divízia a jej podriadené jednotky [Biztosító hadosztály és alárendelt egységei] (ZD), I/26, Veliteľstvo ZD, Rozkaz č. 72, 9. jún 1943.

⁹ Mičianik: *Slovenská armáda IV. ...* 228–230.

¹⁰ Ján Nálepka (1912–1943): szlovák százados. 1941-től a szlovák Biztosító hadosztály főhadnagya volt. A seregtest törzsében teljesített szolgálatot, később pedig a 101. gyalogezred parancsnokának

százados, Imrich Lysák¹¹ főhadnagy, Michal Petro¹² és Jozef Hazucha¹³ hadnagyok. A statárium kihirdetése ellenére a szlovák alakulatok egyetlenegy elfogott dezertőrt sem végeztek ki.¹⁴

A Biztosító hadosztály parancsnoksága a partizánellenes akciókban résztvevők számára szorgalmazta, hogy kitüntetést kaphassanak. A cél, hogy motiválják a katonákat, illetve akadályozzák meg az esetleges dezertálások lehetőségét.¹⁵ Szabadságot, és/vagy egyéb pénzjutalmat kaptak azok a katonák, akik fegyvert zsákmányoltak az ellenségtől, foglyokat ejtettek, illetve az ellenséggel kapcsolatos értékes információkhoz jutottak.¹⁶

A dezertálások száma 1943 közepétől a Gyorshadosztályból átszervezett 1. gyaloghadosztálynál is megnőtt. A Krím-félszigeten 29 szlovák katona, Odesszánál 1944 áprilisában pedig már 160 szlovák katona állt át a partizánokhoz. A keleti fronton tartózkodó szlovák alakulatok tisztjei és katonái közül 1941. június 24-től 1944. március 31-ig 617 fő, 1944 nyaráig pedig kb. 670 fő dezertált.¹⁷

A Szovjetunió és a hadifogolykérdés

Az 1929-es genfi egyezmény kimondja, hogy a hadifogságba került személyekről gondoskodni kell, nem alkalmazható ellenük fizikai erőszak, sőt kínzás alá sem szabad vetni őket a céllal, hogy információkat csikarjanak ki tőlük. A

---

szárnysegédjeként tevékenykedett. 1942 nyarán századossá léptették elő. 1943 májusában dezertált, majd a partizánok oldalán harcolt. 1943 novemberében az Ovrucs környéki harcokban vesztette életét. Cséfalvay: *Vojenské osobnosti ...* 176.

¹¹ Imrich-Jacko Lysák (1912–?): szlovák főhadnagy. A szlovák Biztosító hadosztály tisztje volt, majd 1942 tavaszától a seregest 101. gyalogezrednek híradós tisztjeként teljesített szolgálatot. 1943 májusában dezertált, és csatlakozott a helyi fehérórosz partizánokhoz. <https://snn.sk/imrich-jacko-lysak-nalepkovi-zabezpecil-prechod-k-bieloruskym-partizanom/> (utolsó letöltés ideje: 2022. július 21.).

¹² Michal Petro (1916–1945): szlovák hadnagy. 1941-ben a szlovák 101. gyalogezred tisztjelöltje, majd 1942 márciusától hadnagya volt. 1943 májusában átszökött a partizánokhoz, később pedig részt vett a szlovák nemzeti felkelésben. A német biztonsági erők elfogták és elhurcolták Németországba, ahol 1945-ben ismeretlen körülmények között vesztette életét. Cséfalvay: *Vojenské osobnosti ...* 195.

¹³ Jozef Hazucha (1915–1943): szlovák hadnagy. A szlovák Biztosító hadosztály tisztje volt. 1943 tavaszán dezertált, majd a partizánok oldalán harcolt. A Belaja Cerkov környéki harcokban vesztette életét 1943-ban. <https://pam.epoch.sk/pamaetniky-zahorie/okres-senica/padlym-hrdinom-2-svetovej-vojny-jablonica> (utolsó letöltés ideje: 2022. július 20.).

¹⁴ Pavel Mičianik: *Slovenská armáda v ťažení proti Sovietskemu zväzu (1941–1944). II. Zaisťovacia divízia a železniční pionieri.* (druhé vydanie). Banská Bystrica, 2020. 249–250., 255.

¹⁵ VHA, ZD, I/50 (a), Rozkaz č. 8, 21. január 1943.

¹⁶ VHA, ZD, I/50 (a), Rozkaz č. 64, 26. május 1943.

¹⁷ Mičianik: *Slovenská armáda IV. ...* 231., 237.

Szovjetunió nem vett részt az 1929 júliusában Genfben tartott nemzetközi konferencián, amely a hadifoglyokkal való bánásmódot szabta meg, és később sem fogadta el a hadifoglyok fogvatartási körülményeiről rendelkező genfi konvenciót. 1931-ben és 1941-ben a szovjet legfelső vezetés a Szovjetunió területén tartózkodó hadifoglyok helyzetét törvényekkel szabályozta,¹⁸ amelyek egyrészt biztosították számukra az egészségügyi ellátást, a rokonokkal való levelezés lehetőségének fenntartását, továbbá csomagot is kaphattak, ugyanakkor például az egészségre káros munkák elvégzésére kötelezhették őket.¹⁹

Az 1929. július 27-én elfogadott harmadik genfi egyezményt²⁰ a Szovjetunió nem írta alá, viszont a nürnbergi perek során azonosult vele.²¹ A Népbiztosok Tanácsa 1941. július 1-jén 1798–800. T. (T = Titkos!) számmal egy rendeletet hozott a hadifoglyokról, illetve a velük való bánásmódról. Varga Éva Mária a következőképpen ír erről: „Annak ellenére, hogy a SZU nem csatlakozott a nemzetközi szabályozáshoz, a rendelkezés alappontjai nagyjából az 1929. évi genfi egyezmény szellemében készültek el. Azonban már a terjedelmi különbség is szembeütő, mert míg a genfi konvenció 97 pontból állt, a szovjet jogszabály a hadifoglyokkal kapcsolatos bánásmódot 31 pontban képes volt összegezni.”²² Valószínűleg ez rendelet azért került elfogadásra, mivel a Szovjetuniót megtámadó német hadigépezet arra készítette a szovjet vezetést, hogy az angolszász hatalmak szövetségét megszerezze, amelynek egyik feltétele lehetett az 1929-es genfi egyezmény vagy egy azzal közel megegyező, a hadifoglyok jogait garantáló törvény, illetve rendelet elfogadása, amit ugyanakkor a szovjet vezetés nem gondolt komolyan. Utóbbi megállapítást támasztja alá a rendelet titkosítása, hiszen emiatt azok sem ismerhették meg a rendelkezéseket, akiknek ezeket be kellett tartani. Továbbá ez a szovjet rendelet (nem törvény) a genfi egyezménnyel szemben nem tartalmazott konkrét biztosítékokat arra, hogy a Nemzetközi Vöröskeresztnek és a semleges országok képviselőinek joga legyen a hadifoglyokkal való bánásmód ellenőrzésére a Szovjetunióban.²³

¹⁸ М. М. Загорюлько – С. Г. Сидоров – Е. М. Цунаева: Военнопленные в СССР 1939–1956. Учреждения военного плена НКВД—МВД СССР 1939—1956. Волгоград, 2013, 23.

¹⁹ Mičianik: *Slovenská armáda IV.* ... 239–240.

²⁰ A Szovjetunió később is csupán bizonyos fenntartással csatlakozott a 1949-es genfi konvencióhoz, ugyanis nem akarta biztosítani a háborús bűnökért elítélt foglyok hadifogoly státuszát. Ennek oka az volt, hogy a Szovjetunióban lévő táborokban még voltak elítélt hadifoglyok. A Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa csupán 1954-ben ratifikálta az 1949. évi genfi egyezményt, amely a hadifoglyokkal való bánásmódról szól. Varga Éva Mária: *Magyar hadifoglyok és internáltak a Szovjetunióban az oroszországi levéltári források tükrében (1941–1956)*. Doktori disszertáció. Budapest, 2008, 56–57.

²¹ Bognár Zalán: *(Hadi)fogolytáborok és (hadi)fogolysors a Vörös Hadsereg által megszállt Magyarországon 1944–1946*. Budapest, 2017, 35.

²² Varga Éva Mária: *Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban. Dokumentumok (1941–1953)*. Moszkva–Budapest, 2006, 7.

²³ Bognár (2017): *(Hadi)fogolytáborok* ... 35.

A Szovjetunió területén már 1934-ben létrehozták az NKVD irányítása alá tartozó GULAG-ot,²⁴ vagyis a Lágerek Főparancsnokságát. Már 1929 júniusától minden három évnél hosszabb időre elítélt rabot a börtönökből a munkatáborokba kellett átszállítani. A GULAG-táborokban tíz- és százazrek végeztek kényszermunkát.²⁵

1939. szeptember 17-étől (a Lengyelország elleni szovjet támadás kezdetétől) a Szovjetunióban megkezdtek a hadifoglyok és az internáltak számára kialakított táborrendszer kiépítését. Szeptember 19-én Lavrentyij Pavlovics Berija²⁶ belügyi népbiztos utasítást adott a hadifogolytáborok megszervezésére.²⁷ Létrehozták az UPVI-t, a Hadifogoly- és Internáltügyi Parancsnokságot. 1945 januárjában pedig a több milliónyi fogoly miatt főparancsnokká emelték, vagyis így lett GUPVI,²⁸ a Hadifogoly- és Internáltügyi Főparancsnokság.²⁹ Az UPVI-táborok (később GUPVI-táborok) első hadifoglyai lengyelek, majd később lettek, litvánok stb. voltak. A Barbarossa hadművelet megindítása után az NKVD több állomáshely létrehozását tervezte a hadifoglyok számára. A hadifoglyok számára előírt fejadagok nagyban eltértek a valóságtól. 1942-ben a 74. számú oranki³⁰ táborban létrehozták az „antifasiszta politikai iskolát”, 1943-ban a 165. számú juzsai³¹ táborban pedig antifasiszta politikai kurzusokat szerveztek. 1943 végén

---

²⁴ *Glavnoje Upravlenyije Lagerej* elnevezés rövidítése. A szovjethatalom már 1918-tól működtetett kényszermunkatáborokat. Ezeket nevezték koncentrációs és speciális táboroknak is, de leggyakrabban javító-munkatáboroknak. <https://www.gulag.hu/gulag-gupvi-malenkij-robot/> (utolsó letöltés ideje: 2022. január 27.). A GULAG-táborokba személyenkénti elhurcolás, bírósági eljárás és ítélet alapján a politikai foglyok és a köztörvényesek kerültek. Bank Barbara – Bognár Zalán – Tóth Gábor: *Magyarok szovjet fogságban. Történeti szemelvénygyűjtemény a hadifogolyként, internáltként vagy politikai rabként elhurcoltakról.* Budapest, 2016, 79.

²⁵ Uo. 10.

²⁶ Lavrentyij Pavlovics Berija (1899–1953): a Szovjetunió belügyi népbiztosa. 1941-ben Sztálin belügyi népbiztossá nevezte ki, majd a Népbiztosok Tanácsának elnökhelyettese lett. Sztálin halála után egy ideig még részt vett a Szovjetunió vezetésében, majd 1953 júniusában Hruscsov indítványára letartóztatták. Még ebben az évben halálra ítélték és kivégezték. https://vilagaborufegyverei.blog.hu/2017/11/24/ki_kicsoda_lavrentyij_pavlovics_berija_1899-1953 (utolsó letöltés ideje: 2022. július 19.).

²⁷ Загоруйко – Сидоров – Цунаева: *Военнопленные ...* 34.

²⁸ *Glavnoje Upravlenyije po gyelam Vojennoplennih i Internyirovannih* elnevezés rövidítése. <https://www.gulag.hu/gulag-gupvi-malenkij-robot/>, 2022. január 27. A GUPVI-táborokba (1945 előtt UPVI-táborok) tömeges elhurcolás alapján, bírói ítélet nélkül a hadifoglyok (katonák és civilek) és az internáltak (civilek, köztük nők is) kerültek. Bank – Bognár – Tóth: *Magyarok ...* 79.

²⁹ Uo. 11.

³⁰ Az oranki tábor a Gorkiji területen, Znamenka állomás közelében az egykori kolostor helyén létesítették. 1942 tavaszától hadifogoly tiszteket őriztek itt. A tábor 1950-ig működött. Varga: *Hadifoglyok és internáltak ...* 77.

³¹ Ez a hadifogolytábor 1943-ban kezdte meg működését az Ivanóvi kerület Juzsai körzetének Talica településén. A tábor 1946-ban felszámolták. Az antifasiszta iskolát időközben Juzsa településre költöztették át. Ebből kifolyólag sok esetben juzsai tábornak is nevezték. Uo. 217.

6 693 hadifogoly (német, román, magyar, olasz és szlovák) kapott ilyen jellegű nevelést és oktatást.³²

Szlovák hadifoglyok a Szovjetunióban. A szláv népcsoporthoz tartozás előnyei

Az első szlovák hadifoglyok 1941. július 22–23-án, a lipoveci ütközet során estek a szovjetek fogságába. Ez mintegy ötven főt (köztük két tisztet) jelentett. Néhány nap leforgása alatt azonban a fogságból megszökött huszonhét szlovák katona (ebből egy tiszt), akik visszatértek alakulataikhoz. A fogságban maradtak közül négy fő életét vesztette egy szökési kísérlet során, míg tizenkilencen (köztük egy tiszt) fogságban maradtak. A fogságban maradt egyetlen tisztnek, Anton Hirner³³ utászhadnagynak érdekes életútja volt. A jelabugai³⁴ tiszti táborba szállították.³⁵ 1942 végén Hirnert és társait az oranki hadifogolytáborba helyezték át. Ő így jellemezte a tábort: „A déli lejtőn elhelyezkedő tábor magas fallal volt körülvéve és több hektáros területet ölelt fel. Különböző egyszintes mórépületekből állt. Az objektumba vezető főbejárat – a kis őrház melletti dupla kapuval – a nyugati oldalon volt... Innen a főút egy kiterjedt emelvényre vezetett, ahol egy nagy templom és hosszanti épületek álltak. A lejtő alsó részén a főút jobb oldalán egy hosszú kórház-épület húzódott a fal mellett. A kórházhoz több irodaépület is tartozott.”³⁶ 1943 novemberében Hirner hadnagyot és több társát a 27. számú krasznogorszki³⁷ táborba szállították.³⁸

A szlovák történetírásban még a mai napig is az a kommunista propaganda által kialakított nézet az elterjedt, miszerint a szlovák katonák és tisztek minden lehetőséget kihasználva arra vártak, hogy minél hamarabb átálljanak a szovjetek oldalára. A kommunista korszakban Hirner hadnagy esete példaértékű és népsze-

---

³² Mičianik: *Slovenská armáda IV.* ... 240–242.

³³ Anton Hirner (1915–1992): szlovák hadnagy. 1941 nyarán egy utászszakasz parancsnoka volt. A lipoveci ütközet során esett fogságba. Két és fél éves hadifogság után 1944-ben híradós és rádiótávíró kurzust végzett, ezután hamis iratokkal és nevének megváltoztatásával (Hipík) légi úton Moszkvából Kijevbe, majd onnan Rovníba szállították. Felvette a kapcsolatot az ellenállókkal. 1944 novemberétől Nyugat-Szlovákiában tevékenykedett. Több mint 200 rádiogramot küldött át a Szovjetunóba. 1946-ban századossá léptették elő. A háború után sokféle tevékenységet folytatott a gyárban végzett munkától, egészen a Tátrai Nemzeti Park igazgatásáig. Cséfalvay: *Vojenská osobnosti* ... 87.

³⁴ Ez a 97. számú tábor Tatár földön helyezkedett el. <https://hadisir.hu/szovjet-hadifogolytaborok> (utolsó letöltés ideje: 2022. január 28.).

³⁵ Mičianik: *Slovenská armáda IV.* ... 243–244.

³⁶ Anton Hirner: *Boje za frontom.* (II. vydanie). Bratislava, 1986, 113. (A szerző fordítása.)

³⁷ Ez a gyűjtő- és elosztótábor az NKVD iratai szerint 1942-ben létesült Moszkva mellett. 1949 végétől a tábort fokozatosan leépítették. 1951. január 5-re teljesen felszámolták. Varga: *Hadifoglyok és internáltak* ... 225.

³⁸ Hirner: *Boje* ... 122.

rú volt. A hadnagy visszaemlékezéseit ebben a korszakban írta, ezért számos esemény megítélése, értelmezése ellentétes a valósággal. Hirner a fogságba esés helyett dezertálásról ír. Az 1. utászs század két katonája – Fabián Hlubík és Rudolf Daubner – 1941. július 22-én Hirner hadnaggyal közösen esett fogságba. Mindkettőjüknek sikerült megszöknie, és az eseményeket némileg másképp írták le, mint a hadnagy.³⁹ Hirner visszaemlékezései azonban kellő körültekintéssel és a megfelelő ismeretek birtokában használhatóak és fontosak.

A szovjetek viszonya a németek oldalán harcoló szlovák és cseh nemzetiségűekhez már a háború elején más volt a többi nemzetiséggel szemben. A Lipovecnál fogságba esett Hirner hadnagyot másnap reggel a szlovák Gyorsdandárral szembenálló szovjet 44. hegyi lövészadosztály parancsnoka, Szemjon Akimovics Tkacsenko⁴⁰ vezérőrnagy elé vezették, aki rögtön kezét nyújtott Hirner hadnagynak, hogy üdvözzölje a „szabad szovjet földön”. A kihallgatás során később a cseh és a szlovák nemzet közti különbségekről is kérdezték a hadnagyot. Hirner hadnagy emlékiratában így írt a kihallgatásról: „Elsők között tették fel azt a kérdést, hogy tudok-e a július 18-i szovjet–csehszlovák szerződésről,⁴¹ és hogy elismerem-e azt. Mondtam, hogy nem tudok róla... Továbbá megkérdezték, mi a különbség a szlovák és csehszlovák között, amikor mondom, hogy szlovák nemzetiségű vagyok. A nemzeti kérdéssünket tisztázhatatlannak gondoltam, de láttam, hogy ki kell fejtenem, tehát beszélnem kell a két nemzetről.”⁴²

A 19 szlovák hadifoglyot keleti irányba kísérték. Az 1941. augusztus 20-án körülbelül százötven főből álló csoport (németek, románok, szlovákok) a Moszkvától délre fekvő hadifogolytáborba került. Fabarakkokban szállásolták el őket. A foglyoknak minden nap részt kellett venni politikai előadásokon.⁴³ A szláv öntudat hangsúlyozása fontos szempont volt. Már az 1941 júliusában fogságba esett Hirner hadnagy (valószínűleg kényszerből) is megfogalmazott egy szöveget, amelyeket röplapként akartak felhasználni. A röplap szövege így hangzott: „Szlovákok, tisztek és katonák a fronton! Én, Anton Hirner, tartalékos utászhadnagy, a gépkocsizó dandár alárendeltségébe tartozó első utászs század második szaka-

---

³⁹ Martin Lacko: Prípad poručíka Antona Hirnera a spol. (O jednom myte slovenskej vojenskej historiografie). In: *Slovenská republika 1939–1945. Očami mladých historikov IV.* Banská Bystrica, 2005, 238–248., itt 238., 242–243.

⁴⁰ Szemjon Akimovics Tkacsenko (1898–1945) szovjet vezérőrnagy. Ukrán származású parancsnok volt. A szovjet 44. hegyi lövészadosztály vezetését 1940 júniusában vette át. 1945-ben halt meg. <https://pamyat-naroda.ru/commander/1237/> (utolsó letöltés ideje: 2022. július 18.).

⁴¹ 1941. július 18-án a szovjet és a csehszlovák kormány a Németország elleni közös háborúról, és a Szovjetunió területén lévő csehszlovák alakulatok létrehozásáról szóló szerződést írt alá. Hirner: *Boje ...* 28–29.

⁴² Uo. 28–29. (A szerző fordítása.)

⁴³ Uo. 32–41.

szának parancsnoka, a Vörös Hadsereg fogságában vagyok.”⁴⁴ „Hosszú ideig gondolkodtam azon a szerencsétlenségen, amelybe haderőnk és nemzetünk került. A szovjetek nem olyanok, mint ahogy propagandánk leírja őket. Az út haza csak a Szovjetunión keresztül vezet. A szerencsés hazatérésünk garantált. Fordítsátok fegyvereiteket Hitler ellen, és kövessetek minket! Mi, szlávok, együvé tartozunk!”⁴⁵

1941. december 13-án a Miusz folyó mentén tartózkodó Gyorshadosztály 20. páncéltörő ágyús századának öt katonája a szovjetek fogságába esett. 1941 decemberében harminc szlovák katona került fogságba, akik közül egy fő kivételével mindannyian a tífusz következményeibe haltak bele. 1942 májusában a szlovák 31. tüzérezred vesztesége a szovjetek Harkov visszavételéért indított offenzívája során húsz eltűnt volt. Közülük tizenegy fő került szovjet fogságba. Néhányan közülük életüket veszítették. Csak egy ukrán nemzetiségű őrzetőnek köszönhető, hogy az áthelyezésük során – egy ázsiaiakból álló szovjet alakulat katonái – nem végeztek velük. Az NKVD tisztjeinek hozzáállása jobb volt a szlovák tisztekhez, mint a németekhez, amely sok esetben a szállíttatásuk során is megmutatkozott. A németeket ráccsal ellátott vagonokban szállították, míg a szlovák tisztek szállítása sima vagonokban, örök kíséretében történt.⁴⁶

A partizánok bizonyos esetekben máshogy viszonyultak a szlovákokhoz, mint a németekhez, vagy akár a magyarokhoz. 1942 novemberében a szlovák Biztosító hadosztály egy katonája – Rudolf Bucha közlegény – a partizánok fogságába esett, akik azonnal lefegyverezték, és meg akarták fosztani ruháitól. Csupán a vezetőjüknek köszönhető, hogy visszaadták a zubbonyát. A partizánok közül az egyik „germának” nevezte őt, mire a másik kijavította, hogy a fogoly „csehszlovák”. Később már szlovákként tekintettek rá, sőt szorgalmazták, hogy csatlakozzon hozzájuk. Egy levéllel a kezében engedték el, hogy adja át a századparancsnokának, amelyben az átállást javasolták. A partizánok elmondása szerint a kopatkevicsei szlovák helyőrséget (ha német lett volna) már likvidálták volna, csak azért nem tették meg, mert a „csehszlovákokat nem akarják megölni”. Nem ismert, hogy a levélre érkezett-e vissza válasz, valószínűleg nem. Mindenesetre a partizánok és a szlovák katonák közötti harcok a későbbiekben is folytatódtak.⁴⁷

1942. november 19-ig az NKVD hadifogolytáboraikban 10 528 fő volt (ebből 462 tiszt). A szlovákok száma mindössze hetven volt. A szlovák hadifoglyok száma kevesebb volt, mint a lengyeleké, magyaroké, vagy akár a cseheké. 1942 nyaráig a

---

⁴⁴ Hirner hadnagy itt nem dezertálásról, hanem fogságba esésről ír. Valószínűleg, ha dezertálást írt volna, a beosztottjai és a tisztársai nem vették volna komolyan, nem hitték volna el. Lacko: *Slovenská republika ...* 246–247.

⁴⁵ Hirner: *Boje ...* 30. (A szerző fordítása.)

⁴⁶ Mičianik: *Slovenská armáda IV. ...* 244–246.

⁴⁷ Martin Lacko: *Dezercie a zajatia príslušníkov zaistovacej divízie v ZSSR v rokoch 1942–1943*. Bratislava, 2007, 190–193.

fogságba esett szlovák katonák közül harmincan veszítették életüket.⁴⁸ A keleti front déli szakaszán 1942. december 16-tól 1943. január 5-ig 61 141-en kerültek szovjet fogságba. A fogságba esettek között 32 932 román és 3 741 olasz katona volt. A szlovákok közül mintegy tíz fő esett fogságba. A Gyorshadosztály vesztesége 1943 telén mindössze hetvennyolc halott (ebből hatvankilencen a harctéren estek el, kilencen pedig betegségben), százhetvenkilenc sebesült, kétszáz beteg, száztíz eltűnt, nyolcvanöt fő pedig fogságba esett.⁴⁹

A szovjet vezetés terve az volt, hogy a Kaukázus térségében tartózkodó szlovák Gyorshadosztály tisztjeit és katonáit a saját oldalára állítsa. A szlovákoknak ezáltal példát kellett volna mutatniuk a németek további szövetségeseinek – így a magyaroknak, románoknak és az olaszoknak is. A szovjet vezetés elképzelései azonban nem valósultak meg. Olyan eset is előfordult, hogy a fogságba ejtett szlovák katonák kezébe fegyvert adtak, akiknek az volt a feladatuk, hogy őrizzék a német, a román, vagy akár a magyar katonákat. Ernest Bielik⁵⁰ szakaszvezető teljesített is ilyen feladatot. A fogságba ejtett szlovák katonákat két hadifogolytáborban, mégpedig Temilovkán és Krasznogorszkban helyezték el. A Temilovka melletti NKVD táborban, 1943 februárjában nagyjából százötven szlovák és cseh hadifogoly volt. A krasznogorszki 27. számú táborban 1943. június 26-án összesen kétszázhuszonegy szlovák hadifogoly (ebből tizenegy tiszt) tartózkodott. A Moszkvától tizenkilenc kilométerre fekvő krasznogorszki táborban – ahova Bielik szakaszvezető és társai is kerültek – a szlovák hadifoglyok helyzete sokkal jobb volt, mint a német, román, magyar és olasz hadifoglyoké. Szovjet háborús filmeket néztek, politikai előadásokat hallgattak. Több esetben jobb életkörülmények között éltek, szálláshelyeik is kedvezőbbek voltak. Olyan lehetőség is felmerült, hogy a szlovák foglyok közül két – három fős – csoportot alakítanak ki, akiket légi úton Kercsre szállították volna, hogy az időközben a Krím-félszigeten tartózkodó Gyorshadosztály katonáit a szovjetek oldalára állítsák. Ebből a tervből végül nem lett semmi. Voltak a táborban olyan szlovákok is, akiket korábban a magyar alakulatokhoz soroztak be. Az NKVD 1943-ban hozzálátott olyan hadifoglyok verbuválásához, akikből nemcsak informátorokat akartak képezni, hanem a háború után saját hazájukban politikai pályára állítani és felkészíteni.⁵¹

---

⁴⁸ Mičianik: *Slovenská armáda IV.* ... 247.

⁴⁹ Загорулько – Сидоров – Цунаева: *Военнопленные* ... 29.

⁵⁰ Ernest Bielik (1917–1995): szlovák szakaszvezető. 1941 júniusától 1942 áprilisáig a keleti fronton szolgált tüzérként, majd hazatért. 1942 szeptemberében ismét a keleti frontra került. A hadifogolytáborban eltöltött idők után később önként jelentkezett a Szovjetunióban tevékenykedő csehszlovák erőkhöz, majd a Jánošík partizánbrigád parancsnoka lett. Cséfalvay: *Vojenské osobnosti* ... 23.

⁵¹ Mičianik: *Slovenská armáda IV.* ... 252–253.

A tiszteket négy táborban helyezték el, mégpedig a 74. számú oranki, a 97. számú jelabugai, a 150. számú grjazoveci⁵² és a 160. számú szuzdali⁵³ táborokban.⁵⁴

A Szovjetunió oldalán harcoló csehszlovák alakulatok szervezése már 1942 elején, a csehszlovák 1. önálló zászlóalj felállítása 1942 februárjában megkezdődött. A zászlóalj parancsnoka Ludvík Svoboda⁵⁵ alezredes lett. December elejéig befejezték az alakulat katonáinak kiképzését, 1943 januárjában a kilencszázhatvan kilenc fővel rendelkező zászlóaljat a frontra vezényelték. Időközben megalakult a csehszlovák 1. tartalékezred is.⁵⁶

A szlovák kommunisták igyekeztek a szlovák katonákat rábeszélni arra, hogy lépjenek be a Ludvík Svoboda ezredes vezette csehszlovák alakulatba. Ez volt az egyetlen lehetőség, hogy kikerüljenek a szovjet hadifoglytáborokból. A krasznogorszki táborban a szlovák foglyok részére antifasiszta iskolát hoztak létre, amely már 1943 áprilisában megkezdte működését. A temilovkai táborból huszonnyolc, a krasznogorszki ből pedig tizenöt szlovák hadifoglyot választottak ki. Már 1943 áprilisában százhuszonnégy szlovák hadifogly követelte a szovjet szervektől, hogy sorozzák be őket a csehszlovák alakulatokba. 1943 májusában az NKVD táborokban száztizennyolc cseh és háromszázhetvenkilenc szlovák hadifogly volt, akik közül mindössze százkilencvenhat fő jelentkezett önként, hogy Svoboda csehszlovák alakulatához kerüljön. Őket áthelyezték egy Moszkvához közeli táborba. Később a cseh és szlovák foglyok meggyőzésével egyre nőtt a csatlakozók száma, amely révén létrejött a csehszlovák 1. önálló dandár.⁵⁷ A szlovák hadifoglyoknak azáltal, hogy csatlakoztak a csehszlovák alakulatokhoz, jóval nagyobb esélyük volt a túlélésre, mint a hadifoglytáborokban. A szovjet hadifoglytáborokban minimum egy harmaduk életét veszítette volna.⁵⁸

---

⁵² Ez a Vologdai területen elhelyezkedő tábor 1941-től 1948-ig működött. Varga: *Hadifoglyok és internáltak ...* 77.

⁵³ Az Ivanovói területen helyezkedett el. Uo. 81.

⁵⁴ Загоруйко – Сидоров – Цунаева: *Военнопленные ...* 35.

⁵⁵ Ludvík Svoboda (1895–1979): csehszlovák (cseh) alezredes. 1939 őszén a megszállt Lengyelország területéről a Szovjetunióba ment, ahol már 1942 februárjában az első csehszlovák alakulat felállításán fáradozott. 1943 márciusában alakulatával, a csehszlovák 1. önálló tábori zászlóaljjal, részt vett a Szokolov környéki harcokban. 1942 szeptemberében ezredessé léptették elő. 1943 májusában átvette a csehszlovák 1. önálló dandár vezetését. Később dandártábornokká léptették elő. A Vörös Hadsereg oldalán harcolt alakulatával. 1945-ben hadosztály-, majd hadseregtábornokká léptették elő. 1945 és 1950 között a csehszlovák kormány nemzetvédelmi minisztere. 1950-től 1951-ig a csehszlovák kormányfő helyetteseként működött. 1968-tól 1975-ig Csehszlovákia elnöke. 1979-ben Prágában halt meg. Cséfalvay: *Vojenské osobnosti ...* 231.

⁵⁶ Vladimír Segeš, Vladimír a kol.: *Vojenské dejiny Slovenska a Slovákov*. Praha, 2015, 347–348.

⁵⁷ Ez a dandár két gyalog- és egy harcokcsizászlóaljjal rendelkezett. A seregtest tüzéralakulatait egy tüzérosztály, egy páncéltörő ágyús osztály, egy légvédelmi ágyús üteg és egy légvédelmi géppuskás század alkotta. Segeš: *Vojenské dejiny ...* 349.

⁵⁸ Mičianik: *Slovenská armáda IV. ...* 254–256.; Bognár Zalán is ugyanilyen halálozási arányokról ír a szovjet hadifogsággal kapcsolatban. Bognár Zalán: 1 milliónál több vagy kevesebb? A második

A sztálingrádi csata után a Szovjetunió még intenzívebben hozzálátott a táborok és kórházak rendszerének kiépítéséhez. Az UPVI 1943. március 1-jén harmincöt hadifogolytábort igazgatott. Ezek közül négy tábort a tisztek, húsz tábort az altisztek és a katonák számára tartottak fenn, tizenegy tábor pedig átvevő- és elosztótáborként működött. 1944 elején már ötvenkét hadifogolytábor (hat a tisztek, harmincnégy a legénység számára, tizenkét átvevő- és elosztótábor), hatvanhat átvevő- és húsz gyűjtőhely működött. A hadifoglyok száma ekkor már meghaladta a százezer főt.⁵⁹

1943 novemberében a szlovák hadifoglyok létszáma elérte a 2 177 főt. A szovjet katonák – néhány esettől eltekintve – rendszeren viselkedtek a fogságba esett szlovák katonákkal. A fogságot megjárt Jozef Suchán közlegény szerint a szlovákok jobb ételeket kaptak, mint a németek.⁶⁰

A Gyorshadosztályból 1943 nyarán átszervezett 1. gyaloghadosztály fogságba esett katonáit az uszmányi⁶¹ táborba szállították. A fogságba esett szlovák tisztek, altisztek és katonák azzal is tisztában voltak, hogy amennyiben csatlakoznak a csehszlovák alakulatokhoz, akkor a Szlovák Köztársaság szolgálatára tett katonai esküt is megszegik. Ez a kérdés elsősorban a tiszteket foglalkoztatta. Ha már Csehszlovákiáról esett szó, akkor legalább egy új, egyenrangú cseh és szlovák nemzetet felölelő államról legyen szó. Lichner⁶² alezredes és Pavlovič⁶³ százados egy szlovák „önkéntes” ezred felállításán is fáradoztak. Mintegy kétezer főről tettek említést. A csehszlovák alakulatokhoz való csatlakozás során a hangadók hangoztatták, hogy a szlovák kormány tagjainak szerepe volt Csehszlovákia szétverésében és Szlovákia beléptetésében a Szovjetunió elleni háborúba. A korabeli szlovák kormány vezetőit Berlin és Budapest ügynökeinek tartották, akik egyúttal háborús bűnökkel is vádolhatók. A csatlakozó felek azt is hangoztatták, hogy a szlovákok

---

világháború időszakában szovjet (hadi)fogságba vetett magyar állampolgárok – katonák és civilek – létszáma, összetétele és embervesztesége a magyar és a szovjet források tükrében. In: Bognár Zsolt – Muskovics Andrea Anna (szerk.): *GUPVI, GULAG. Magyarok a szovjet lágerbirodalomban 1944/45–2019/20*. Budapest, 2021, 30–63. itt 52., 57.

⁵⁹ Загоруйко – Сидоров – Цунаева: *Военнопленные ...* 35–36.

⁶⁰ Mičianik: *Slovenská armáda IV. ...* 256., 260.

⁶¹ A tábor 1946 közepéig működött. A 82-es számot viselte. 1945 júniusában átnevezték 95. számúvá. Uo. 260., 267.

⁶² Viliam Ján Lichner (1902–1977): szlovák alezredes. 1941 nyaratól a Biztosító hadosztálynál, majd 1942 júniusától pedig a Gyorshadosztálynál mint őrnagy tevékenykedett. 1943 januárjában alezredessé léptették elő. 1943 októberében a csehszlovák erők fogságába esett, később pedig a csehszlovák 1. önkéntes dandár, majd a csehszlovák 2. önkéntes légidesszant dandárnál teljesített szolgálatot. *Cséfalvay: Vojenské osobnosti ...* 151.

⁶³ Viliam Pavlovič (1916–1985): szlovák százados. 1941-ben a Biztosító hadosztály 31. tüzérezredénél mint főhadnagy tevékenykedett, majd 20. hegyi ágyús üteg parancsnoka volt. 1942-ben visszatért hazájába. 1943 februárjában századossá léptették elő, majd ismét a keleti frontra került. Később csatlakozott a csehszlovák erökhöz, a szlovák önkéntesekből álló ezred parancsnokhelyettese lett. Uo. 190.

megszabadultak a német igától, és szabaddá váltak. Továbbá arra készülnek, hogy belépjenek a csehszlovák alakulatokhoz azzal a tudattal, hogy a szlovák nemzet és a szlovák haderő nagy többsége üdvözli és elfogadja a csatlakozást.⁶⁴ Elsősorban a szláv öntudatra hivatkoztak, amely szerint „a szlovákok helye nem a németek és a magyarok oldalán van, az oroszok és szövetségeseik ellen, hanem az oroszok és szövetségeseik oldalán, megbonthatatlan szövetségben a cseh nemzettel, a németek és a magyarok ellen.”⁶⁵ Ezt a feladatot így fogalmazta meg a csehszlovák hadtest lapja az 1944. október 6-i számában: „... megtisztítani Szlovákiát teljesen minden betolakodótól és árulótól... Csak most kezdődik a Köztársaság megtisztítása a németektől, magyaroktól, árulóktól.”⁶⁶

A Szovjetunió elleni hadba lépést bűncselekménynek minősítették. A legfőbb felelősöknek Vojtech Tuka⁶⁷ miniszterelnököt és Alexander Mach⁶⁸ belügyminisztert, valamint Ferdinand Čatloš⁶⁹ nemzetvédelmi minisztert és Jozef

---

⁶⁴ Mičianik: *Slovenská armáda IV. ...* 258–260., 265. (A szerző fordítása.)

⁶⁵ Manifest slovenských vojakov (Prevolanie k Slovenskému národu a k slovenskej armáde). In: *Československé listy*, 15. ledna 1944, s. 4.

⁶⁶ Bognár Zalán: Civilek tömeges elhurcolása a GUPVI lágerekbe a korabeli Magyarországról. In: *A kelet-felvidéki magyarság holokausztja*. [Királyhelmec], 2017, 6–24. itt 17.

⁶⁷ Vojtech Tuka (1880–1946): szlovák jogász és politikus. Tiso köztársasági elnökké választása után a szlovák állam miniszterelnöke lett, majd 1940 nyarától ő töltötte be a külügyminiszteri posztot is egészen 1944 szeptemberéig. A szovjet csapatok elől Ausztriába menekült, ahol elfogták és kiadták őt a csehszlovák hatóságoknak. Tukát halálra ítélték, majd 1946-ban kivégezték. <https://slovensko39-45.estranky.sk/clanky/---prof-judr-vojtech-tuka/zivotopis-vojtecha-tuku.html> (utolsó letöltés ideje: 2022. január 5.).

⁶⁸ Alexander Mach (1902–1980) szlovák politikus és újságíró. 1939 és 1944 között a Hlinka Gárda vezetője, 1940 júliusától 1945 elejéig pedig a Szlovák Köztársaság belügyminisztere volt. 1945 márciusában Ausztriába menekült, de elfogták és kiadták a csehszlovák hatóságoknak. A népbíróóság 30 év fogságra ítélte, amelyet 25 évre csökkentettek. 1968-ban amnesztiát kapott. Ezután Pozsonyban élt. <https://slovensko39-45.estranky.sk/clanky/---alexander-mach/zivotopis-alexandra-machu.html> (utolsó letöltés ideje: 2022. január 5.).

⁶⁹ Ferdinand Čatloš (1895–1972): szlovák tábornok. A csehszlovák haderőnél 1938-ban vezérkari alezredeként teljesített szolgálatot. 1939 áprilisában hadosztálytábornokká, majd májusban (I. osztályú) tábornokká léptették elő. 1939 márciusában az első Szlovák Köztársaság nemzetvédelmi minisztere, és a szlovák haderő legfőbb katonai parancsnoka lett. A szlovák nemzeti felkelés kitörése után néhány nappal, 1944. szeptember 2-án jelentkezett Besztercebányán a felkelő erők parancsnokságán, és felajánlotta segítségét. A segítségét a felkelők nem fogadták el. 1944 októberében a szlovák katonai ügyészség „az ellenséghez való átállással” vádolta meg. Távollétében megfosztották tábornoki rendfokozatától, lefokozták közlegénnyé és halálra ítélték. 1944 őszén a Szovjetunióba szállították, kihallgatták és fogságban tartották. 1947 januárjában a szovjetek kiadták őt a csehszlovák hatóságoknak. Pozsonyban bíróság elé állították, ahol Tiso ellen mondott beszédet. 1947 decemberében csupán 5 év börtönre ítélték. A Szovjetunióban eltöltött fogság idejét is beleszámították. Ennek is köszönhetően 1948. január elején szabadon engedték. Később gyári munkásként, majd hivatalnokként is dolgozott. 1972-ben rövid ideig tartó, súlyos betegségben halt meg Túrócszentmártonban. Peter Jašek – Branislav Kinčok – Martin Lacko: *Slovenskí generáli 1939–1945*. Praha, 2013, 53., 65–66., 107., 109–110., 112–114., 116., 123.

Tiso⁷⁰ köztársasági elnököt tették, akikre felelősségre vonás és büntetés kell, hogy várjon. A csatlakozók szerint a cél belépni a csehszlovák alakulatokba, és harcolni azért, hogy a németeket kiűzzék Szlovákiából (ekkor Szlovákia még nem állt német megszállás alatt, csupán a szlovákiai németekről lehetett szó), hogy harcoljanak a „magyar grófok és csendőrök igája alatt szenvedő” testvéreik szabadságáért. Utóbbi esetben elsősorban az első bécsi döntéssel elcsatolt, és a magyar–szlovák kis háborúban szerzett területeken élő szlovákokra gondoltak. Az új, demokratikus Csehszlovákia létrehozását szorgalmazták, valamint, hogy Szlovákiában a szlovák legyen az úr.⁷¹

Az 1943 decemberében Moszkvában aláírt csehszlovák–szovjet egyezmény értelmében a szovjetek támogatták a tisztán szláv Csehszlovákia kiépítésének tervét.⁷² A nagy orosz nemzethez, a győztes Szovjetunióhoz fűződő testvéri köteléket hangsúlyozták, ugyanis szerintük ez a nemzet és állam az összes szláv nemzet oltalmazója. 1943. október 7-én az NKVD új direktívát adott ki, amely szerint a hadifoglyok között folytatni kell a politikai nevelést. Külön figyelmet kell szentelni a szláv népekre, elsősorban a lengyelekre, csehekre és szlovákokra, akiket a háború utáni időszakban is fel lehet használni saját hazájuk politikájában. Nevelésükben nagy szerepet töltöttek be a szlovák kommunisták.⁷³ Ezzel szemben a moszkvai magyar kommunisták minden igyekezete ellenére sem engedték meg, hogy a magyar hadifoglyokból is felállhasson egy antifasiszta alakulat.⁷⁴

Az 1. gyaloghadosztály katonáinak és tisztjeinek túlnyomó többsége csatlakozott a csehszlovák alakulatokhoz. Sokak azonban nem a „csehszlovakizmus” eszméjéért csatlakoztak, hanem a hazatérés reménye hajtotta őket. Az uszmányi táborban két lehetőségük volt, vagy csatlakoznak, vagy fogságban maradnak, és kemény munkára kötelezik őket. A szovjet vezetés 1944. január 1-jén engedélyt adott a csehszlovák 2. dandár megszervezésére, amely a 2. önálló légideszant dandár elnevezést kapta. Megkezdődött a csatlakozó szlovák tisztek és katonák elszállítása Jefremovba. Az uszmányi hadifogolytáborban az 1. gyaloghadosztály 2 177 katonája (ebből negyvenkét tiszt) volt fogságban. Közülük 2 054 volt szlovák, ötven

---

⁷⁰ Jozef Tiso (1887–1947): szlovák katolikus pap, politikus. Andrej Hlinka halála után – 1938-ban – Hlinka Szlovák Néppártjának (*Hlinkova slovenská ľudová strana* – HSES) vezetője lett. 1939. március 14-től a Szlovák Köztársaság miniszterelnöke, majd október 26-tól elnöke. 1945. március végén a szovjet csapatok elől Bajorországba menekült. Az amerikai biztonsági szervek azonban elfogták és átadták Csehszlovákiának, ahol a népbíróság halálra ítélte, és Tisót 1947-ben kivégezték. Bognár Zsolt: Tiso, Jozef. In: *Magyarország a második világháborúban ...* 430–431.

⁷¹ Mičianik: *Slovenská armáda IV. ...* 265–266.

⁷² Simon Attila: Málénkij robot és a csehszlovák nemzetállami tervek. In: *Gulag-Gupvi. A szovjet fogság Európában.* Budapest, 2017, 163–179., itt 165.

⁷³ Mičianik: *Slovenská armáda IV. ...* 262., 266.

⁷⁴ Korom Mihály: Miért nem alakulhatott magyar légió a Szovjetunióban a második világháború alatt? In: *Magyarország 1944. Fejezetek az ellenállás történetéből.* Szerk. M. Kiss Sándor. Budapest, 1994, 118–139.

ukrán, harmincnyolc német, huszónhét magyar, öt cseh és három lengyel nemzetiségű. A hadifoglyok felülvizsgálata során megbízhatatlannak minősítettek minden magyar és német, három cseh, egy ukrán és egy lengyel, valamint huszonnégy szlovák hadifoglyot. Így a Jefremovban állomásozó csehszlovák alakulatokhoz 2 028 szlovák hadifogoly csatlakozott.⁷⁵ 1944. június elején létrejött a csehszlovák 1. hadtest parancsnoksága. Ez a hadtest két gyalogdandárból, egy légideszant-dandárból (hetven százalékát szlovák katonák alkották), egy önálló harckocsidandárból, egy tüzérezredből, egy híradózászlóaljból, egy utászászlóaljból egy felderítő századból és egy törzsszázadból állt.⁷⁶

Az 1944. augusztus 29-én kirobbant szlovák nemzeti felkelés után Ferdinand Čatloš tábornok, nemzetvédelmi miniszter és Jozef Turanec⁷⁷ tábornok is a szovjetek fogságába kerültek. A Butirszkaja (Butirka) börtönben helyezték el őket. A szlovák haderő keleti fronton résztvevő alakulatainak tisztjei és katonái közül a szlovák Nemzetvédelmi Minisztérium adatai szerint 2 243 főt nyilvánítottak eltűntté, kétszázkilencvennégy fő esett hadifogságba és hatszáztizenhét dezertált. Ezek létszáma összesen 3 154 fő, amely alátámasztja a csehszlovák alakulatoknál lévő 3 027 szlovák katona létszámát. Voltak olyan szlovák tisztok és katonák is, akik nem akarták megszegni a szlovák államnak tett esküjüket. Úgy tekintettek a Szovjetunió mellett harcoló csehszlovák alakulatokra, mint amelyek Szlovákia ellen is hadba vonulnak. Az utolsó szlovák hadifoglyok, az 1. gyaloghadosztályból – 1944-ben – átszervezett 1. műszaki hadosztály tisztjei és katonái voltak. 1945 márciusában 3 800 szlovák katona esett szovjet fogságba Pápa és Tét térségében.

---

⁷⁵ Uo. 266–267.

⁷⁶ Jozef Belko: *Zápisník z Východného frontu*. Bratislava, 1965, 208–209.

⁷⁷ Jozef Turanec (1892–1957): szlovák tábornok. A csehszlovák haderőnél őrnagyi rendfokozatban teljesített szolgálatot. 1939 májusában alezredessé léptették elő, 1940. január 1-jétől pedig már ezredes. 1940 szeptemberében a szlovák 1. hadosztály parancsnoka lett. 1941 augusztusától novemberéig a szlovák Gyorshadosztály parancsnokaként működött, majd visszatért Szlovákiába. 1941-ben kitüntették a II. osztályú vaskereszttel. 1942 januárjában (II. osztályú) tábornokká léptették elő. Ez év februárjában a Pozsonyba látogató Wilhelm Keitel tábornagtól megkapta az I. osztályú vaskeresztet. 1942-ben visszatért a Szovjetunióba, és áprilisban átvette a Gyorshadosztály parancsnokságát. Alakulatával részt vett a Rosztovért folytatott harcokban. 1942 augusztusában a német vaskereszt lovagkeresztjével is kitüntették, amelyre nagyon büszke volt. 1942 szeptemberében ismét átadta a Gyorshadosztály parancsnokságát, ezúttal Štefan Jurech ezredesnek, majd visszatért Szlovákiába. 1943. január 1-jétől a katonai hírszerzés vezetője lett, ezután 1944. január 1-jétől a szárazföldi haderő parancsnokaként működött. 1944. augusztus 25-én a szlovák kormány – német nyomásra – a szlovák haderő főparancsnokává nevezte ki. 1944. augusztus 29-én Besztercebányára repült, ahol a felkelők elfogták őt, majd később a Szovjetunióba szállították, ahol fogságban tartották. 1947 januárjában Čatloš tábornokhoz hasonlóan a szovjetek őt is átadták a csehszlovák hatóságoknak. Pozsonyban bíróság elé állították. Golyó általi halálra ítélték, majd az ítéletet később – Turanec kérésére – 30 év fogságra változtatták. Egészségügyi problémákkal küszködött. 1957. március 9-én a lipótvári börtönben halt meg. 1968-ban földi maradványait Lipótvárról Trencsénbe vitték, ahol eltemették. Jašek – Kinčok – Lacko: *Slovenskí generáli ...* 2013, 245., 257., 261., 267–268., 271., 273–274., 278., 285–287., 292., 295–298., 301–303.

Ezeket a hadifoglyokat Sztalino településre szállították, ahol a károsodást szenvedett, szénkitermelést elősegítő berendezések, gépek javításában vettek részt.⁷⁸

A nagyszámú visszaemlékezésekből tudomást szerezhethetünk arról, hogy az egyes lágerek élet- és munkakörülményei, az örökkel és a helyi lakossággal való viszony mennyire eltérő volt. Létezett olyan tábor, ahol a foglyok 1947–1948-tól kimenőt kaptak, de volt olyan is, ahol már a kerítés megközelítésekor azonnal tüzet nyitottak. Egyes táborokban a szökést halállal sújtották, másutt csupán büntetéssel. A GUPVI-táborokat főleg kétsoros, vagy háromsoros drótkerítés vette körül. A mintegy háromszáz fogoly elszállítására barakkok szolgáltak, amelyek jelentős része földbe vájt bunker volt. A nagyobb (ezer–ezeröttszáz fő) tömegek elhelyezését téglából épített szálláshelyek biztosították. A fekvőhelyek deszkák voltak. A szálláshelyek zsúfoltak voltak.⁷⁹

Az egyes lágerekben az élelmezés biztosítása is eltérő volt. Az élelem mennyisége és minősége természetesen mindegyik táborban elmaradt a szükséges adagtól. A kemény fizikai munka és a szegényes táplálkozás miatt a foglyok szervezete legyengült, lefogytak, megbetegedtek, és egyre többen veszítették életüket.⁸⁰

A hadifogolytáborokban a szláv – szlovák, cseh, horvát stb. nemzetiségű – foglyok számos esetben előnyöket élveztek, illetve élvezhettek a nem szláv hadifoglyokkal szemben. Ez az élelem mennyiségében, minőségében, a szálláskörülményekben, a szovjet örökkel való viszonyukban is megmutatkozhatott. Természetesen az is fontos tényező volt, hogy az egyes szovjet hadifogolytáborok őrségét milyen nemzetiségűek alkották. Az orosz, ukrán, fehérorosz nemzetiségű őrök többségének a szlávokkal szemben tanúsított pozitív hozzáállása eltért a nem szláv (kaukázusi, ázsiai stb.) őrök viselkedésétől, akik viszont közömbösek voltak velük szemben.

A csehszlovák alakulatok létrehozása olyan lehetőséget jelentett a szlovák, cseh hadifoglyok számára, hogy csatlakozásukkal megmenekülhettek a fogságtól. Sok szovjet fogságba esett szlovák katona nem meggyőződésből, hanem a hazajutás és a rabság elkerülésének reményében csatlakozott.

Különbségek és hasonlóságok a hadifoglyok szabadon bocsátásával kapcsolatban

1945 augusztusában a GUPVI-táborokban 12 039 szlovák hadifogoly⁸¹ (ebből százhetvenkét tiszt) tartózkodott, akik a háború befejezése után helyreállítási munkálatokban vettek részt. A hadifogolytáborok nyolcvanöt százaléka nem rendelkezett étkezővel, fürdőhelyiséggel, fertőtlenítő helyiségekkel stb. A tisztálkodás, az egészségügyi ellátás és az étel hiánya miatt kialakuló betegségek hatására sokan

---

⁷⁸ Mičianik: *Slovenská armáda IV. ...* 270–272.

⁷⁹ Bank – Bognár – Tóth: *Magyarok ...* 78–80.

⁸⁰ Uo. 88.

⁸¹ Varga: *Hadifoglyok ...* 345.

életüket veszítették. 1946-ban a hadifoglyok fejadagjai és életkörülményei rosszabbodtak. Ehhez hozzájárult a kedvezőtlen időjárási viszonyok miatti rossz termés, amely éhínséget idézett elő. Ez természetesen különösen érezte hatását az egyes táborokban is.⁸² 1945. június 25-én a komoly betegségben szenvedők és rokkantak közül 225 000 főt engedtek haza.⁸³ A Sztálin által elnökölt Államvédelmi Bizottság (ÁVB) augusztus 13-i 9843. T. (Titkos!) számú határozata alapján összesen 708 ezer hadifogoly, köztük 32 600 csehszlovák (cseh, szlovák, ruszin), 9 500 jugoszláv (szerb, horvát, bosnyák, szlovén) személyt, valamint 150 ezer magyart, akiknél ugyanakkor ugyanaz a kitétel szerepelt, mint a németeknél, hogy elsősorban „*rokkant, beteg és más munkaképtelen személy*” szabadon bocsátásáról kell gondoskodni, „*akik jelenleg a Szovjetunió egykori frontterületein tartózkodnak*”.⁸⁴ Tehát őket a Közép- és Délkelet-Európában még működő hadifogolytáborokból engedték szabadon. A hadifoglyokat szabadon engedésükkel kapcsolatosan három csoportba sorolták. Az első csoportba (több mint 62 000 fő) a szláv népek tartoztak: csehek, szlovákok, ruszinok, lengyelek, szerbek, horvátok, szlovének, bosnyákok. A második csoporthoz az olaszok, belgák, hollandok, luxemburgiak, bolgárok, dánok, svájciak, norvégok, amerikaiak, svédek, görögök és angolok (több mint 24 000 fő) tartoztak. A legnagyobb létszámú harmadik csoportot (több százezer fő) a németek, magyarok, osztrákok és románok alkották. A szabadon bocsátásuk is ilyen sorrendben történt. Szovjet–csehszlovák tárgyalások eredményeként 1946 februárjában hazaengedték az 1. műszaki dandár katonáit. A sztalinói táborból mintegy 14 tisztet a Moszkvától kb. 350 kilométerre északkeletre fekvő Kinesma városába helyeztek át, ahol a tiszték számára működtettek tábort. A táborban néhány ezer német, román, magyar és más nemzetiségű tiszt is tartózkodott. A szlovák tiszteket 1946 májusától fokozatosan a balti-tengeri kikötőkbe szállították, ahol dolgoztatják őket. 1947 elején Kijevbe, majd márciusban Odessza térségébe helyezték át őket. 1947 tavaszán kerültek haza.⁸⁵ 1947-ben további 373 229 hadifoglyot is hazaengedtek, ezáltal több hadifogolytábor is megszűnt. 1948-ban újabb 471 037 fő, 1949-ben 410 944 (más adatok szerint 463 819)⁸⁶ fő szabadon bocsátására került sor.⁸⁷ Sztálin 1953-ban bekövetkezett halála után, továbbá 1955 végén és 1956 elején még további több ezer magyar GUPVI és most már GULAG-fogoly is a németekkel együtt visszatérhetett hazájába. Ez NSZK akkori kancellárjának, Konrad Adenauernek is köszönhető volt, aki 1955. szeptemberi moszkvai útja

---

⁸² Mičianik: *Slovenská armáda IV.* ... 272.

⁸³ Загорулько – Сидоров – Цунаева: *Военнопленные* ... 638.

⁸⁴ Varga: *Hadifoglyok* ... 377.

⁸⁵ Mičianik: *Slovenská armáda IV.* ... 274.

⁸⁶ Загорулько – Сидоров – Цунаева: *Военнопленные* ... 40.

⁸⁷ Varga: *Hadifoglyok* ... 467., Загорулько – Сидоров – Цунаева: *Военнопленные* ... 40.

során – hazája és a Szovjetunió diplomáciai kapcsolatainak felvétele mellett – a foglyok ügyéről is eredményes tárgyalást folytatott.⁸⁸

A hadifoglyok szabadon bocsátásával kapcsolatban a szláv népcsoporthoz tartozás egyértelműen előnyt jelentett, amely a Berija által elkészített tervzetben is megfigyelhető. A szláv nemzetiségű hadifoglyok korábban hazatérhettek. A magyar hadifoglyokat az utolsó – a főbűnösnek tartott németeket is magába foglaló – harmadik csoportba sorolták, s ez természetesen hazaengedésükben is megmutatkozott.

---

⁸⁸ Bognár Zalán: „*Málenkij robot*”. *A Magyarországról ítélet nélkül szovjetunióbeli kényszermunkára elhurcolt civilek története*. Budapest, Gulágkutatók Nemzetközi Társasága – Kairosz, Budapest, 2018, 733.

